

BİR TAHTACI MEZARLIĞI

Ord. Prof. Dr. ŞEVKET AZİZ KANSU

Aydın ilinde Afrodiasias'a yaptığımız bir gezi sırasında (Haziran 1965) "Geyre" köyü ile Karasu ilçesi arasında Geyre'nin düzlüğünden sonra başlayan tepelerin birinde şosenin solunda büyükçe arı kovanlarını hatırlatan üzerleri tahta ile kaplı taş yapılar ilgimi çekti. Şoförden bunların tahtacı mezarları olduğunu öğrenince ilk işim fotoğraflarını almak isteği oldu. Fakat makinemdeki şerit bitmişti. Aydın'a döndüğüm zaman Halk Eğitim Memuru Sayın İbrahim Neyaptı'dan yerini tarif ettiğim mahaldeki Tahtacı mezarlarının resimlerini göndermesini rica ettim. Bu notumda yayınladığım resimleri 9. 7. 1965 tarihinde bana gönderdi. Yardımından dolayı kendisine teşekkür ediyorum. *

Tahtacılar için ilk Etno-Antropolojik bilgiyi Berlin Üniversitesi Antropoloji Profesörü Felix von Luschan'ın Petersen'le birlikte 1890 yılında yazdığı *Reisen in Lykien* araştırmasında (Petersen and von Luschan, *Reisen in Lykien, etc.*, Wien, C. Gerold's Shon. Partly reprinted in *Archiv. f. Anthr.*, Vol. XIX, 1890) ve nihayet aynı müellifin 1911 yılında yayınlanan "The Early inhabitants of Western Asia" adlı konferansında buluyoruz :

"In Lycia there are about 1.000 families, or 5.000 souls, of a people calling themselves *Tahtadji* or boardcutters - "sawyers". This is indeed their principal occupation. In Western Lycia their Mahometan neighbours call them *Allavi*, a name that is perhaps connected with the word *Ali-Ullah* or Layard's *Ali-Illahiya*, meaning people that worship *Ali* ... They live high up in the mountains, generally in tents covered with felt, sometimes in round (!) houses, and keep rigidly apart from all the other inhabitants of Lycia. They speak Tur-

* Afrodiasias Kazıları Direktörü Sayın Prof. Dr. Kenan Erim (New-York Üniversitesi)den de bu mezarlığı ait çok daha net fotoğrafları notumun yazılmasından sonra almış bulunuyorum. Bir kaçını teşekkürlerimle yayınlıyorum.

Bu gözlem Unesco Türkiye Millî Komitesinin 4-16 Haziran 1965 tarihleri arasında Ege bölgesinde (Balıkesir - Aydın - Muğla) düzenlediği Kültür Haftası gezilerinden faydalanarak yapılmıştır.

kish, are officially regarded Mahometans, and have also Mahometan names, but they have no inner connection with the creed of Mahomet. They believe in metempsychosis and in good and bad demons. Hares and turkeys are considered as unclean, and the peacock as a sort of incarnation of the devil.

Their somatic qualities are remarkably homogeneous; they have a tawny white skin, much hair on the face, straight hair, dark brown eyes, a narrow, generally aquiline nose, and a very short and high head. The cephalic index varies only from 82 to 91 with a maximum frequency of 86. The mean length height-index is 781, the mean facial index, 876..”¹).

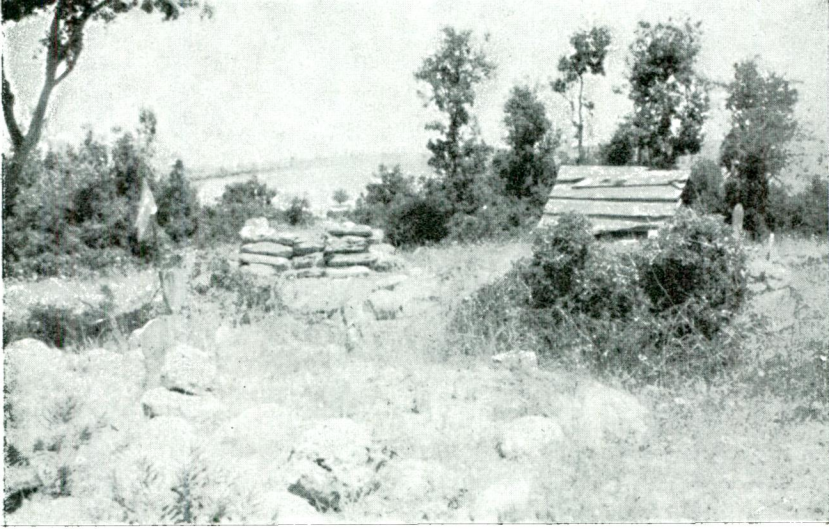
Bu notumda Tahtacı mezarlığına ait üç ve sayın Aziz Albek'in Antalya bölgesinde “cynif” ovasında tesbit ettiği yine Tahtacı'lara ait üç fotoğrafı, nihayet benim 1932 yılında Ankara civarında “Kutlu Düğün” ile “Bayındır” köylerinde yapmış olduğum Etno-Antropolojik bir inceleme gezisinde bu iki köy arasında köylülerin “Nezir ağacı” olarak adlandırdıkları bir ardıç ağacının iki resmini yayınlıyorum.

Tahtacıların mezarlarında harçsız taşlardan yapılmış kabirlerinin üzerini meşgalelerinin sembolü olarak tahta ile kaplamaları veya mezarlarının kenarlarını tahta bir çerçeve (kuşak) la çevirmeleri mezar taşları yerine tahta dikmeleri çok ilgi çekicidir.

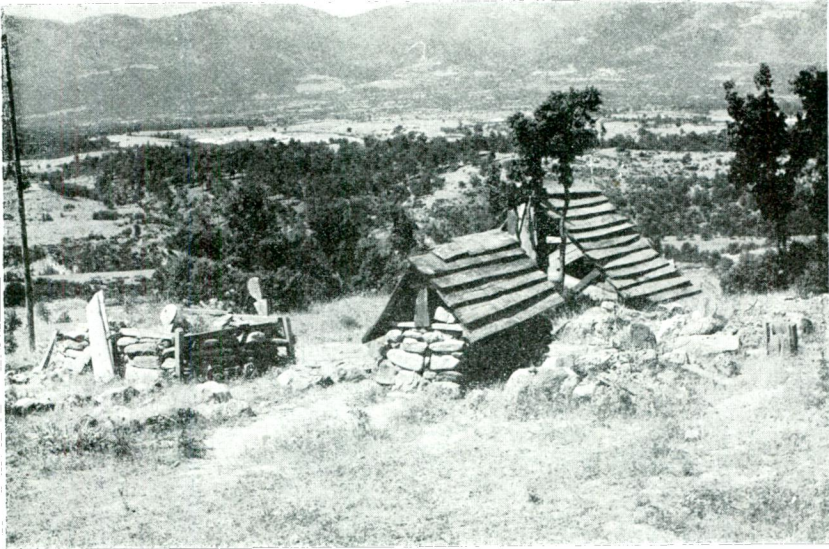
Tahtacıların bu *funéraire* geleneklerini ve pratiklerini aydınlatacak olan izah tarzının bir *ağaç kültü* ile olabileceğini düşünüyorum. Bu hususta görüşümü kuvvetlendiren belgeler sayın Abdülkadir İnan'ın “Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyeller ve Araştırmalar” ve sayın M. Şakir Ülkütaşır'ın “Türk Halk Bilgisine ait Araştırmalar” adlı değerli eserleri oldu. A. İnan eserinin yer-su Tanrıları bahsinde *Orman ve Ağaç Kültü*'ne (S. 62-65) değinerek bize şu bilgileri vermektedir :

“Ötüken ormanlarının (Ötüken Yış) Gök Türkler ve Uygurlar devrinde bütün Türklerce mukaddes sayıldığını biliyoruz. Orman kültü ilkel toplulukların orman mahsulleriyle ve avcılıkla geçindikleri devrin hâtrasıdır. Ziraatçı ve geniş bozkırlarda çobanlık ile geçinen uluslarda orman kültü eski önemini kaybetmiş, orman tanrıları da kötü ruhlar sayılmıştır. Bununla beraber hayat şartları ve dinî telâkileri bakımından epeyce gelişmiş ve yükselmiş olan bazı uluslar orman kültünü yeni dinlerine sokmaya muvaffak olmuşlardır. Meselâ, İran'daki Makû hanlığında yaşayan Karakoyunlu Alevî Türkmen-

¹ Felix von Luschan, The Early Inhabitants of Western Asia, (The Huxley memorial lecture For 1911) London.

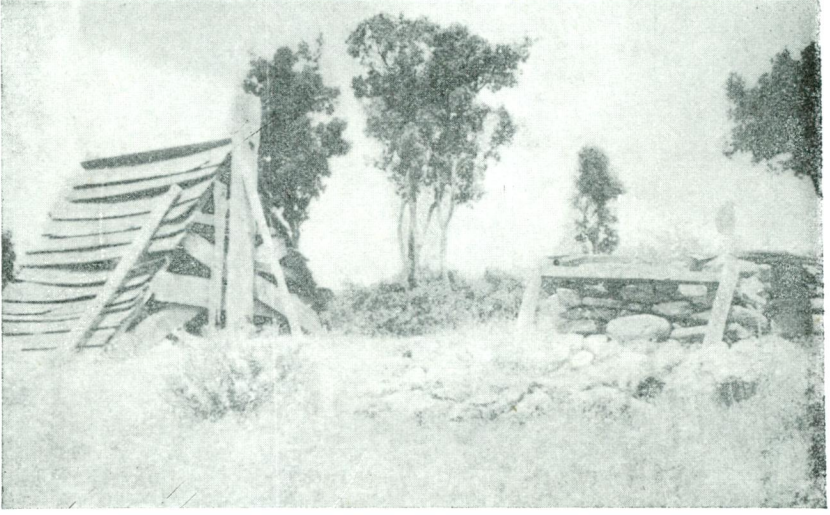

Res. 1 — Geyre (Afrodisias) civarında (Aydın) bir tahtacı mezarlığı.

Res. 2 — Geyre civarındaki Tahtacı mezarlığı (Detay).

Ş. A. Kansu

Res. 3 — Geyre tahtacı mezarlığı (Detay).

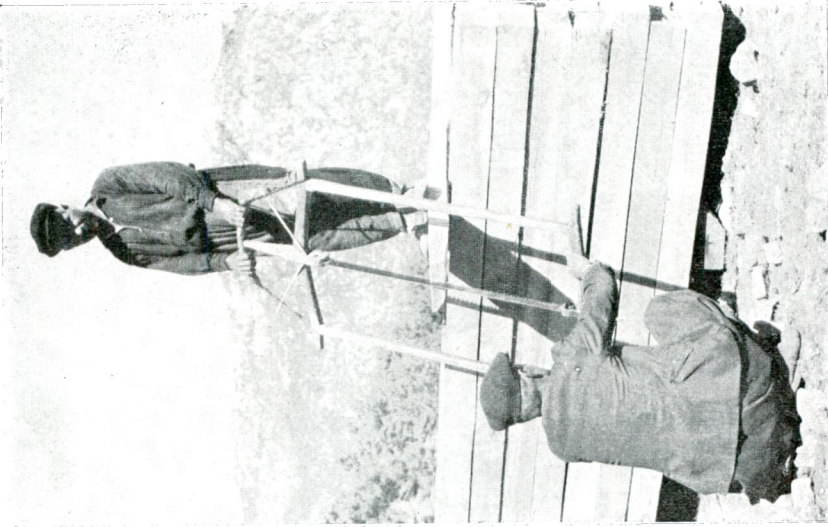

Res. 4 — Eynif'te (Antalya) tahtacılar.

Ş. A. Kansu

Res. 6 — Eynif'te bir tahtacı Bayan.

Res. 5 — Eynif'te tahtacılar.

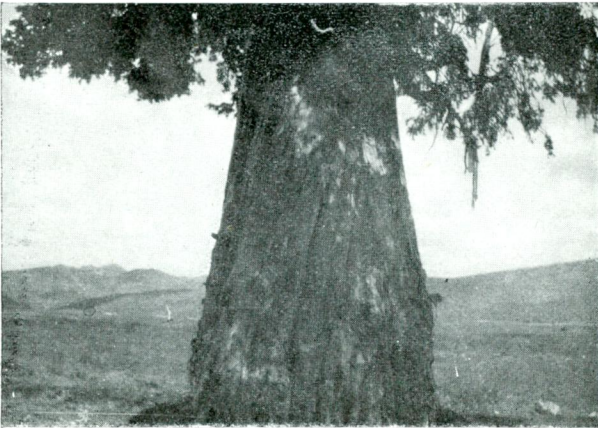
Ş. A. Kansu

Res. 7 — Ankara civarında bir Ardıç Nezir ağacı.

Res. 8 — Ardıç Nezir ağacı.

Res. 9 — Aynı ağacın gövdesine çakılmış taş, demir parçaları, asılmış çaputlar.

ler'de orman kültü V. Gordlevski tarafından tesbit edilmiştir. Makû hanlığının Güney-Doğusunda 26 köyden ibaret bu Karakoyunlular "Ali İlâhî" lerdenmiş köylerinden birinin (Sofu köyünün) çevresinde mukaddes orman vardır.... Türk boylarının menşeleri hakkında söylenen efsanelerde ağaç önemli yer tutmaktadır..."²⁾

"Türk Halk Bilgisine ait araştırmalar" adlı değerli eserinde (1938) sayın M. Şakir Ülkütaşır'da Türk Tarih ve Folklorunda "Ağaç Kültü" etrafında teşekkül eden mitolojiye dair bir hayli malûmat bulunduğunu ifade etmekte, Türk Kavimlerinde, özellikle *Anadolu Türkleri*'nde benim konuma temas etmemekle beraber bu kült'le ilgili etraflı bilgiler vermektedir :

" ... Ağaç kültü hakkında Osman oğullarının ilk devirlerine ait tarihî kayıtlar da bize bu hususta kâfi malûmat vermektedir. Tarih üzerinde ayrı bir rol oynamış olan bu hurafe, Osman'ın Şeyh Edebalinin evinde gördüğü (Ay ve Ağaç) rüyasıdır. Tarihî kayıtlara göre "Osman rüyasında kendisini Şeyhin yanında yatıyor gördü. Bu esnada Edebalî'nin koynundan bir ay doğdu ve bedri tam haline gelince inüp kendisinin koynuna girdi. Bunun üzerine belinden bir ağaç çıkararak yükseldi ve büyüdükçe yeşillendi, güzelleşti. Dallarının gölgesi ile bütün dünyayı örtüyordu. Ağacın yanında dört sıra dağlar gördü ki, bunlar : Kafkas, Atlas, Toros ve Balkanlardı. Ağacın köklerinden Dicle, Fırat, Nil ve Tuna çıkıyordu ve deniz gibi, üzerlerinde gemiler vardı. Tarlalar mahsulât dolu idi. Dağların tepeleri de sık ormanlarla örtülü idi. Vadilerin her tarafında şehirler vardı. Bunların hepsinin altın kubbelerinde bir hilâl yükseliyor, sayısız minarelerden müezzinler ezan okuyor ve bu sesler, ağacın dallarındaki kuşların cıvıltısı ile karışıyordu. Ağacın yaprakları kılıç gibi uzanmağa başladı. Derken bir rüzgâr çıkıp ağacın yapraklarını İstanbul şehrine doğru çevirdi. Şehir iki denizin ve iki karanın mültekasında iki firuze ile iki zümrüt arasına oturtulmuş bir elmas gibi idi ve böylece bütün dünyayı kuşatan geniş bir ülkenin teşkil ettiği yüzüğün kıymetli taşı idi. Osman yüzüğü takarken uyandı".

"Buna Osmanlı tarihinde ayrı bir mevki olan ağaçları da ilâve edebiliriz. (Vak'ai Vakvakiye) de insan başlarından bir çok meyveler veren (Şecerei Vakvak) ile (Dar ağacı) vazifesini gören diğer ağaçlar bu meyanda kayda şayandırlar.

²⁾ A. İnan, Tarihte ve bugün Şamanizm. T.T.K. VII. seri N 24. Ankara 1954 s. 62-65.

Altay Türk kabileleri arasında ağaç kültü eski safvetini en çok muhafaza etmiş bir haldedir. Altay şamanlığında kayın ağacı bütün dinî törenlerde kullanılır. Kayın ağacına (Bay kayın - mukaddes kayın" denilir. Yenisey havzasında yaşayan Sağay ve Moybalların akidesine göre, kayın (Ülkün atanın merhametile Umay anaya gökden inmiştir"; yani Tanrıdan ayrılmış bir nesnedir. Kayın ağacı bulunmayan yerlerde âyin yapmak lâzım gelirse, bir ormandan kayın ağacını söküp âyin icra edilen yere aynı günde dikerler. Abakan ırmağı havzasında yaşayan Beltirler "göge kurban" âyinlerini dört mukaddes kayın ağacı yanında yaparlar. Bu merasimin icrası için, bir tepe üzerine çıkılarak, kökleri parçalanmaksızın yerden çıkarılmış olan Bay kayınlar aynı günde merasim yerine dikilir. Kurban kesildikten sonra her kes bu ağaçların etrafında üçer defa devreder. Yakılan ateşte hayvan kızartılır. Eti, kayın kabuklarından yapılmış kavatamsı kaplara taksim edilerek, öbek öbek oturulup yenilir. Sonra ağaçlar tekrar tavaf edilerek törene nihayet verilir. Yine bu Türklerde, ardıç ağacının dumanile tütsü yapmak herhangi bir nesneyi maddeten ve manen temizlemek demek olacağı itikadı da mevcuttur.

... Şarkî Türkistan da hastaları âyin ile tedavi ederken yanlarında yeşil yapraklı kayın ağacı bulundurulur. Şaman davullarındaki alaimi sema resminin altına "Bay kayın" tersim olunur. Çünkü, kayın ağacı tanrıdan ayrılmış mukaddes bir cüzüdüdür. Başkurt Türklerinde de kayın ağacı mukaddes tanınır. "Bay Kayın" adını taşıyan asırdide kayın ağaçları vardır. Bunlara balta dokundurmak günah sayılır. Altaylılarda her bir Altaylının ev, çadırı yanında Sumu denilen mukaddes Tösler (Ongunlar) iki kayın ağacı arasına gerilen ipe asılır..."

"... Fergana (Hokand) Türkleri arasında tek olarak yetişen ağaçlar kutsal sayılır ve bu türlü münferit ağaçlar yanında mutlaka bir evliya mezarı bulunduğu söylenir. Bu ağaçlara Lette (paçavra) bağlanır, istianede bulunulur. Hakim Han Türe "Müntehib üt Tevarih" adlı eserinde "Özbeklerde eskiden beri ağaçları takdis âdeti mevcuttur. Bunlar, münferit biten ağaçlara tesadüf ederlerse ona paçavra bağlarlar, kurban keserler" diyor. Bu telâkki, aynı şekilde Anadolu Türklerinde de vardır. Hattâ bazan değil tek, beş on ağaçlı münferit bir ormancık bile mukaddes tanılır.

Eski Yunan esatirinde ağaç, ormanların ve orman perilerinin ne kadar ehemmiyeti varsa alelumum Türk halk akidelerinde de ağaç

ve ormanın o nisbette büyük bir yeri vardır. Ziyaretgâh olan korular, dallarına renk renk bezler takılmış ağaçlar, etrafında mumlar yakılan evliya uğrağı ağaçlar, üzerine nur inen ormanlar, içerisinden su geçen ormanları mesken ittihaz eden periler hep Türk halk akidesinde ağacın ehemmiyetini gösteren esaslardır. Böyle ormanların birer peri padişahı vardır ki, bunlar kırk gün kırk gece düğün yapar, eğlenirlerdi.

“Ağaçların halk akidesinde olduğu kadar halk hekimliğinde de büyük bir yeri vardır. Anadolu da iğde ağacının ufak ve ince dallarından çıkarılan yuvarlak, düdük gibi kabuklar, sıtmadan kurtulmak için kolda ve boyunda muska gibi taşınır ve yine iğdenin küçük ince bir dal parçası nazarlık olarak, ekseriyetle çocukların omuzlarına iliştilir. İnce bir fındık dalı, kuduz tedavisinde esas olan, parpılmakta kullanılır. Çam ağacının tabakai kitabiyesi olan Soymuk vereme karşı şafi olarak kullanılır. İlk baharda Soymuğu süt içine koyup yerler. Macar müdekkiklerinden Tori bunun şamanlıktan kalma bir âdet olduğunu yazar. Bu âdet Sinob, Kastamonu ve Bolu illerinde çok yaygın bir haldedir.

Mukaddes sayılan ağacın, bazan uğursuz telâkki edildiği de görülmektedir. Meselâ : Ardanuç kazasına bağlı bazı köylerde Ceviz ağacı uğursuz telâkki edildiğinden bunu dikmezler. Hattâ, ağacı dikenin veyahut yetiştirmek isteyeninin yakında ölümünün muhakkak olduğuna itikat edilir. Kezalik Vezirköprü taraflarında Ceviz ağacını dikmezler. Ağaç, dikenin koynu kadar kalın olunca kendisinin öleceği itikadı mevcuttur. Bu meyanda Ceviz ağacının gölgesi altında uyanların başağrısına tutulacakları hakkında bir telâkki de vardır. Şu kadar ki, bu son telâkkinin, bazı ağaç altlarının “tekin olmadığı” hakkındaki halk akideleri ile alâkası da aşikârdır. Adanada Dört Yol ile Çay arasındaki ovada bir ağaç vardır ki (Cennet Ana) denilen burası âdeta bir çocuk tedavihanesidir. Çocukları hastalanan anneler çocuklarını alıp buraya gider, tavuk keser ve yemek yaparlar. Bir iki saat kaldıktan sonra çocuklara bu ağacı öptürürler. Çocuk ağacı, toprağa yakın bir yerinden, öper. Bu sırada ağacın dalına annesi de bir bez parçası bağlar. Sonra dua eder ve bu suretle çocuğun hastalıktan kurtulacağına inanılır.

Beyşehir (Konya) köyelerine çocukların iyi uyuması için, içi delik kuru bir ağaç kabuğunu uyukluk (ağaç boncuğu) olarak omuzlarına takarlar. Anadolu ve Trakya Türkleri arasında ağaçla ilgili daha bir takım inanmalar vardır. Meselâ : Son baharda ağaçlar yaprakları te-

peden dökerse kışın çok olacağına, ortadan dökmeğe başlarsa soğuk olmayacağına inanılır. Gece ağaçtan meyve koparmak iyi değildir. Zira kopan meyve acı olur..."³

Felix von Luschan'ın A. H. Layard'a (Nineveh, I., p. 296".) atfen *Ali-İllahiya* yani *Ali'*ye mensup topluluk (Alevî) kabul ettiği Tahtacılarla, orman ve ağaç kültüne sahip oldukları V. Gordlevsky⁴ tarafından tesbit edilen Karakoyunlu Alevî Türkmenleri, arasında inanç bakımından bağlantı kurmak kabildir.

Şu halde Güney-Anadolu'da özellikle Ormanlık bölgelerde yaşayan Tahtacı'ların bu adı taşımalarına sebep olan orman ürünü tahta işleri ile meşgul bulunmaları (Resim 4-5), mezarlarında bilhassa Fotoğrafda görüldüğü üzere (R. 1, 2, 3) tahta örtülerle kapamaları, mezar taşı yerine tahta dikmeleri yukarıda işaret edilen, Prehistorik uzak bir geçmişe sahip orman ve ağaç kültürünün⁵ *Artakalış* (Survivance) şekli olarak izah edilebilir kanısındayım.

OBSERVATIONS SUR UN CIMETIERE DES "TAHTACI'S"

(Résumé)

Pendant une excursion faite aux environs de Geyre - (Aphrodisias) l'auteur a rencontré un cimetière Tahtacı - Ph. 1. 2. 3.

Les tombeaux construits de gros morceaux de pierres, et recouverts des planches de bois (Ph. 1. 2. 3) ressemblent de loin, aux ruches d'abeilles de grandes dimensions.

D'après l'auteur, les travaux de bois qui constituent l'occupation journalière de cette communauté - travaux desquel dérivent l'appellation de "Tahtacı" et surtout ces rites funéraires peuvent être les survivances d'un *culte de l'arbre et des forêts* dont les origines remontent jusquaux temps préhistoriques.

L'auteur ajoute à cet article quelques photos (4. 5. 6) sur les Tahtacis prises aux environs d'Antalya, et la photo d'un *arbre votif* (No: 7. 8) recontré dans un village d'Ankara.

³ M. Şakir Ülkütaşır - Türk Halk Bilgisine ait Araştırmalar. İstanbul - Eminönü Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyeti IX. S. 36-38 1938.

⁴ V. Gordlevski, Karakoyunlu (Azarbaycanın Tetkik ve Tetebbu cem. Ahbarı, Bakü 1927, N. 45. 5-13 in Abdülkadir İnan. S. 62.

⁵ Bu hususta bakınız: Georges Goury : le culte des morts Précis d'Archéologie Préhistorique. (l'Homme des cités lacustres). Paris 1932. T. II. s. 552-556.

Louis Siret. La Dame de l'Erable. l'Anthropologie. s. 235 Paris. 1920.